

Суворова Т. М.,
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри англійської мови та методики її викладання
факультету іноземних мов
Херсонського державного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАМОРФОЗА В АМЕРИКАНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ БАЛАДАХ

Анотація. У статті досліджуються основи художнього мислення та образотворення в американських фольклорних баладах. У процесі реконструкції концептуальних моделей словесних образів виявлено особливий спосіб концептуалізації баладного світу – концептуальну метаморфозу.

Ключові слова: образність, метаморфоза, концептуальна метаморфоза.

Постановка проблеми. Образність будь-якого художнього тексту є домінуючою емоційною властивістю, яка виявляється через низку ознак на вербальному рівні й засвідчує складний процес свого формування на концептуальному рівні твору. Комплексне бачення образності як процесу та результату творчих зусиль автора тексту є продуктивним, даючи змогу виявити не лише стилістичні тропи й фігури мовлення в тексті, а й реконструювати концептуальні моделі в основі образотворення. Особливо цікавим є аналіз американської фольклорної балади, оскільки, по-перше, тексти є результатом роботи колективної свідомості певної нації, по-друге, самі тексти є свідченням консервативних і типових форм осмислення дійсності та способів її вербалізації через усталені мовленнєві утворення.

Проблема художнього осмислення дійсності людиною має довгу традицію, яка увібрала в себе погляди як античних мислителів (Аристотеля й Платона), так і сучасних лінгвістів із позицій когнітивної поетології. Свідченням зацікавленості образною проблематикою є плеяда наукових і науково-методологічних розвідок на теренах вітчизняної й світової науки. Образність баладного твору сягає глибин тих часів архаїчного етапу розвитку художньої свідомості (X ст. до н. е. – III ст. до н. е.), коли панувало синкретичне мислення. Стійке *уподібнення* дій і речей, а також протилежностей лежить в основі архаїчної свідомості й визначає можливості міфотворчості як важливого етапу розвитку креативного мислення. Тому зрозумілим є використання архетипу як Єдиного Об'єкта, який несе *гомеоморфну функцію* [4, с. 174], тобто уподібнює різні явища реального світу, усі різноманітні об'єкти одного класу чи вказує на функції, пов'язані з цими об'єктами.

Метою статті є реконструкція моделі раннього концептуального тропу – метаморфози, яка є одним зі способів образотворення в американських фольклорних баладах. Вирішення поставленої мети забезпечується розв'язанням низки завдань: з'ясування підґрунтя первісної творчості, виявлення способів осмислення баладного світу, визначення ролі концептуальних тропів у формуванні образності американських фольклорних балад.

Зважаючи на поступальний розвиток творчого мислення від міфу до міфопоетики й далі до фольклору, можемо констатувати, що структура словесних образів (далі – СО) містить інформа-

цію про етапи становлення творчої думки, відтак у структурі СО архетип є «первообразом» (за О.М. Веселовським), який диктує розвиток СО. Оскільки фольклор містить надбання попередніх форм художнього мислення поряд із більш розвиненими, СО такого твору можуть відображати те, що на міфологічному ґрунті було змістом, а на поетичному стало внутрішньою формою [5, с. 18; 9, с. 142], або структурою СО, у світлі нашого дослідження – образ-схемою СО, яка активується архетипом. Такі образи є архетипними, бо зберігають глибокий зв'язок із протопоетичними формами мислення. Особливо такий зв'язок помітно в структурі тих СО, які збереглися у своєму архаїчному стані, будучи непідвласними суттєвим трансформаціям. Таким є СО на позначення героя чи героїні баладних творів. СО, що позначає героя в баладах, не вирізняється індивідуальністю, він є типовим і виражається номінативними одиницями *king i knight*. Тобто головний герой зображується людиною вищого соціального статусу, проте без особливостей, які б вирізняли його серед інших. Архетипом, що лежить в основі СО, є САМІСТЬ із концептуальними імплікаціями: *гармонія, цілісність, збалансованість*. Цей архетип є породженням певних соціально-економічних умов, характерних для общинно-родової організації, коли особистість повністю відсутня, як і розуміння людини окремо від природи [5, с. 9–10]. Індивід зливається з общиною і природою. Персоніфікацією подібної спільноти й недискретності є міфічний тотемний предок-родоначальник, який утілює зоо-, фіто- й антропоморфні ознаки [5, с. 9]. Тотемізм є втіленням давнього способу типізації, на який були здатні люди того періоду своєї історії. Значений персонаж, що сформувався в надрах родової міфології, продовжує жити в СО фольклорних балад, слугуючи основою для утворення численних СО на позначення персонажів балад у процесі свого «розгалуження» в традиціоналістський та індивідуально-творчий етапи розвитку художньої свідомості.

Архетип як вияв реальності в поетичному слові реалізується в архетипному образі, структуру якого можна розкрити, опираючись на когнітивне підґрунтя механізмів пізнання світу людьми в архаїчний період. Аналогове осмислення світу разом із людиною в ньому перебуває в цей період ще на ембріональному етапі свого розвитку. Міфологічний опис світу не є вимислом, це форма узагальнення – найбільш адекватна та єдино можлива й розумна, ізоморфна певному ступеню розвитку людського мислення [7, с. 216]. Міфологія, за Ф.В.І. Шеллінгом [1, с. 27], починається не з факту відображення реальних об'єктів і не із сублимації їх у поетичні образи, а з акту прориву свідомості людини до об'єктивності. У колективних уявленнях асоціаціями керує закон *партципації* (співпричетності), за Л. Леві-Брюлем [6, с. 56–57]. Е. Кассієр вважає, що міф – символічна система, що відображає якнайскраше інтуїтивне начало свідомості [1, с. 44]. Співпричетність через міф є реаль-

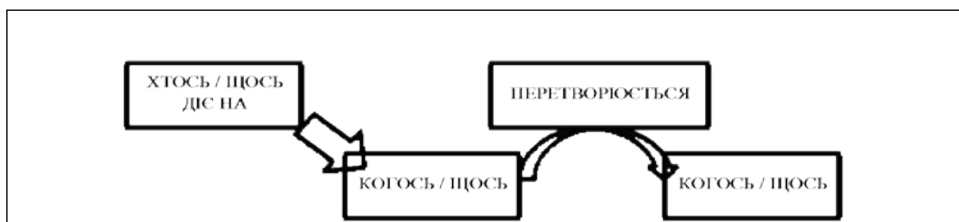

Рис. 1 Когнітивна модель концептуальної метаморфози

ністю за законами **метаморфози** [1, с. 44]. Відповідність між предметами розглядається як тотожність, а частина є тотожною цілому. На цей факт указує Дж. Фрезер у концепції симпатичної магії у фольклорі, коли завдання шкоди ляльці дорівнює заповідянню шкоди дитині, волосся чи ніготь є те саме, що й людина загалом [1, с. 36–38]. В.В. Пропп у роботі «Морфологія казки», досліджуючи перетворення героя, намагався віднайти протогогеря за аналогією до проторослини (Urpflanze) І.В. Гете в праці «Морфологія рослин». Проводячи паралелі художнього світу казки й рослинного світу, В.В. Пропп виділив головний структуроформульовальний принцип в оповіді – перетворення героя, що підкреслив епіграфом у роботі «Морфологія рослин»: «Учення про форми є вченням про перетворення». Термін «метаморфоз» означає перехід, стрибок, переміщення. Мета-морфоз у міфі є перетворенням людини на рослину й навпаки чарівним чином, без зовнішнього впливу та факторів. Таке перетворення уможливується особливим синкретичним стилем мислення, притаманним людині того часу.

Теоретичний огляд досліджень міфотворчості [1; 2; 7; 9; 10] дає змогу зробити висновок, що способом осягнення навколишнього світу людиною в архаїчний період було встановлення відношення еквівалентності між предметами, а його механізмом – метаморфоза. Так людина ставала співпричетною до всього, що її оточувало. Така думка підтверджується роздумами В.В. Виноградова про метаморфозу як семантичний додаток до предиката й потрактування самого тропу відлунням «міфологічного мислення», коли «перетворення» вбачаються ліричними героями реальністю, а тому «справа не в мовних метаморфозах, а у способі світосприйняття» [3, с. 411]. Таке сприйняття дійсності полягає, на думку О.О. Потебні, у «приватному збігу субстанцій» [7, с. 485], у баладах це виявляється у відношеннях еквівалентності між доменами людини і природи в структурі образності. Зрозумілим є той факт, що дологічне мислення в баладних творах, що дійшли до нашого часу, лише проглядає кризь більш сучасні засоби вербального оформлення СО: епітеги, порівняння, асонанс, алітерація тощо є основою для виявлення метаморфози, що є способом образотворення в американських баладних творах, є основою для встановлення зв'язків між концептуальними царинами, які структурують СО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Семантика перетворень бере початок від міфу про те, що душа залишається незмінною, навіть якщо тіло стає неживим, а тому може перевтілитись в іншу форму [13, с. 60–61]. Згідно з анімістичним уявленням, переродження можливе лише через смерть, оскільки смерть у первісній свідомості є породжувальним началом [Ibid. S. 158]. Образ породжувальної смерті викликає образ коловороту, у якому щось гине та знову народжується, «народження, як і смерть, слугує формами вічного життя, безсмертя, повернення з нового стану в старий і зі старого в новий» [10, с. 67].

Відтак вважаємо, що на етапі формування художньої свідомості в архаїчний час люди послуговувались аналоговим осмисленням дійсності й синкретичним мисленням через метаморфозну концептуалізацію (з грец. *μεταμόρφωσις* – перетворення; *μετα* – між, через, після; *μόρφωσις* – форма).

В основі такого потрактування лежить базовий принцип зв'язку між концептуальними царинами знання, що людиною зараховуються до дійсності. У когнітивній лінгвістиці це принцип ідентичності (identity) [12, с. 111]. *Метаморфозна концептуалізація фрагменту дійсності означає його ментальну репрезентацію у вигляді проекції сумісних концептуальних доменів один на одного*, зумовлених значенням **перенесення концептів із одного домену до іншого**. Тобто це когнітивний процес, коли одна сутність (царина джерела) урівнюється з іншою (цариною мети) і привласнює всі її властивості, формуючи єдиний обсяг знань як для першої, так і для другої царин. Тобто обсяги концептуальних доменів збігаються, а, об'єднуючись, стають єдиним обсягом для обох царин, джерела й мети. Базова концептуальна модель фольклорних баладних творів може заповнюватися такими концептами: **ЛЮДИНА ПЕРЕТВОРЮЄТЬСЯ НА ЯВИЩА ПРИРОДИ, ЯК І ПРИРОДА ПЕРЕТВОРЮЄТЬСЯ НА ЛЮДИНУ, ЩО уможливується відношенням еквівалентності між ними**.

Концептуальний аналіз системи СО баладного фольклорного тексту виявив, що концептуальна метаморфоза – це спосіб синкретичного осмислення дійсності, в основі якого лежить ідея перетворення, перевтілення, зміни [7; 8; 10]. Наприклад, у баладі “Sweet William and Lady Margaret” («Любий Вільям і Леді Маргарет») концептуальна метаморфоза лежить в основі СО, який шляхом лінгвокогнітивної операції транзитивності об'єднує в концептуальному просторі баладного твору природне й людське:

*Lady Marg' ret was buried under a rose
Sweet William in under a willow;
And they both grew tall, and they both grew together,
And they tied in a true lover's knot.*

На базі відношення перетворення одна царина деформується під дією причини та набуває якостей іншої царини. СО наведеної вище балади формуються шляхом еквівалентного мапування, концептуальні ознаки однієї царини (джерела) повністю привласнюються іншою цариною (мети), викликаючи асоціації однієї царини про іншу. Це пояснюється тим, що *архаїчний світогляд* базується на *тотожності природного й людського*, макрокосму та мікркосму [3; 4; 10], що дає змогу вважати концептуальну метаморфозу раннім тропом. Саме цей факт відкриває можливість перенесення якостей і функцій людини на природні об'єкти і явища. В аналізованій баладі зображено переродження чоловіка та жінки після смерті в рослини (троянду й вербу), які возз'єднуються у своєму коханні в рослинному світі. Це є не просто переродження, коли одна сутність перестає існувати й оформлюється іншою сутністю, а розширення обох концептуальних просторів природного та людського в результаті неможливості возз'єднатись у коханні у світі ЛЮДИНИ. Референтами займенника “they” є одночасно образи Леді Маргарет (*Lady Marg' ret*) (*Ledi Marzapem*) і любого Вільяма (*Sweet*

William), троянди (*a rose*) і верби (*a willow*), що свідчить про те, що в основі структури цих СО лежить концептуальна метаморфоза ЛЮДИ ПЕРЕТВОРЮЮТЬСЯ НА ПРИРОДНІ ЯВИЩА, А ПРИРОДНІ ЯВИЩА НАБУВАЮТЬ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЛЮДИНИ. Саме тому троянда та верба спроможні кохати одне одного, як люди (*“And they tied in a true lover’s knot”*). Потенція реінкарнації людей у рослини виходить із властивості міфічно-го предка мати нетлінну сутність [5, с. 171].

Когнітивною моделлю концептуальної метаморфози слугує така схема (рис. 1):

У вищезазначеній баладі *“Sweet William and Lady Margaret”* («Любий Вільям і Леді Маргарет») люди під впливом емоцій (відчаю) й почуттів (кохання) перетворюються на рослини.

Основна відмінність концептуальної метаморфози від концептуальних тропів, що розвинулись у процесі становлення художньої свідомості, полягає у відсутності різниці між концептуальними царинами, що взаємодіють. В архаїчному осмисленні світу людське дорівнює природному й навпаки. Із розвитком здатності людини вирізняти себе з-поміж природних явищ та інших індивідів з’являється бачення дискретності світу, значить, і відмінності між сутностями, що співіснують [11, с. 102–123].

Отже, архаїчний образ – не вигадка, не позасвідомо комбінація даних, що є у свідомості, а таке поєднання інформації, яке здавалось людям найбільш відповідним дійсності [2, с. 216]. Такий спосіб осягнення дійсності є синкретичним у розумінні не лише недискретності космосу, а й недискретності засобів мислення. Концептуальна метаморфоза містить у собі зачатки концептуальної метафори, метонімії та оксиморону, оскільки, незважаючи на той факт, що чуттєвий рівень міфологічного мислення не розрізняє людину окремо від природи, на думку К. Леві-Строса, воно демонструє здатність до узагальнення, класифікації і логічного аналізу [1, с. 56]. Концептуальні ознаки міфу формують ланцюжки бінарних опозицій: високий-низький, теплий-холодний, лівий-правий, життя-смерть [1, с. 57–58]. В основі формування таких ланцюжків лежать відносини подібності й аналогії, які є базовими для концептуальних тропів метафори, метонімії та оксиморону [11, с. 119–120]. Концептуальна метаморфоза структурує міф, виступаючи інструментом вирішення фундаментальних суперечностей ЖИТТЯ vs. СМЕРТЬ і слугуючи медіатором у поєднанні різних, часом суперечних, антогонічних ознак для створення цілісної картини світу. Концептуальна метаморфоза розвивається в інші тропи з тим, щоб фундаментальні суперечності типу ЖИТТЯ :: СМЕРТЬ підмінялись пом’якшеними – РОСЛИННЕ ЦАРСТВО :: ТВАРИННЕ ЦАРСТВО, а останні, у свою чергу, більш вузькими на прикладі конкретних рослин і тварин.

Висновки. Концептуальна метаморфоза є важливим когнітивним засобом структуризації образності фольклорного баладного тексту, оскільки дає змогу спрацювати архетипним СО, які в традиціоналістський та індивідуально-творчий етапи розвитку художньої свідомості наповнюються реалістичним змістом і трансформуються відповідно до ролі примату змісту, що зростає, в стереотипні й ідіотипні СО. Отже, баладна образність про реальні факти з історії Америки лягає на «канву» архетипного мотиву. Основою для реалізації архетипного розуміння світу є концептуальна метаморфоза ЛЮДИНА ПЕРЕТВОРЮЮТЬСЯ НА ПРИРОДНІ ЯВИЩА, А ПРИРОДНІ ЯВИЩА ПЕРЕТВОРЮЮТЬСЯ НА ЛЮДИНУ, яка системно

поєднує всі знання про світоустрій і людину в ньому. Концептуальною схемою є концепт НЕПОДІЛЬНИЙ КОСМОС, який виростає з внутрішнього смислу СО, що системно розкривають різні аспекти, визначаючи основну ідею і зміст багатозначної категорії «космос» (із грец. κόσμος – порядок, устрій, міра). Космос в архаїчну епоху – це єдність і тотожність макрокосму та мікрокосму, зовнішнього світу й людини, відповідно, з розвитком художньої свідомості відбувається зсув у концептуалізації світу, взаємозаміщення СВІТУ ЛЮДИНИ на СВІТ ПРИРОДИ.

Література:

1. Апинян Т.А. Мифология: теория и событие : [учебник] / Т.А. Апинян. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. – 281 с.
2. Веселовский А.Н. Народные представления славян / А.Н. Веселовский. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА, 2006. – 667 с.
3. Виноградов В.В. Поэтика русской литературы / В.В. Виноградов. – М., 1976. – С. 411.
4. Киченко О.С. Фольклор як художня система (проблеми теорії) / О.С. Киченко. – Дрогобич : НВЦ «Каменярь», 2002. – 216 с.
5. Криничная Н.А. Персонажи преданий: становление и эволюция образа / Н.А. Криничная. – Л. : Наука, 1988. – 192 с.
6. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении / Л. Леви-Брюль. – М., 1937. – С. 56–57.
7. Потебня А.А. Эстетика и поэтика / А.А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 616 с.
8. Суворова Т.М. Синергия образной системы американских фольклорных баллад XVIII–XX столетий : [монография] / Т.М. Суворова. – Днепропетровськ : Середняк Т.К., 2015. – 456 с.
9. Франк-Каменецкий И.Г. К вопросу о развитии поэтической метафоры / И.Г. Франк-Каменецкий // Сов. языковедение. – Л., 1935. – Т. 1. – 1935. – С. 142.
10. Фрейденберг О.М. Миф и литература древности / О.М. Фрейденберг. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998. – 800 с. – С. 223–622.
11. Grady J. Foundation of Meaning: Primary Metaphors and Primary Scenes / J. Grady : Ph. D. dissertation. – Berkeley : University of California, 1997. – 180 p.
12. Hand W.D. American Folk Legend: A Symposium / W.D. Hand. – Berkeley : University of California Press, 1971. – P. 88–95.
13. Wirz P. Die Marind-anim von Hollandisch-Sud-Neu-Guinea / P. Wirtz. – Bd. I. – Т. II. – P. 60–61.

Суворова Т. Н. Концептуальная метаморфоза в американских фольклорных балладах

Аннотация. Статья направлена на исследование основ художественного мышления и образотворчества в американских фольклорных балладах. В процессе реконструкции концептуальных моделей словесных образов выявлен особый способ концептуализации баладного мира – концептуальная метаморфоза.

Ключевые слова: образность, метаморфоза, концептуальная метаморфоза.

Suvorova T. The Conceptual Metamorphosis in American Folklore Ballads

Summary. The article is aimed at investigation of the bases for creative thinking and imagery formation in American folklore ballads. In the process of the reconstruction of the verbal images conceptual models it appeared that the conceptual metamorphosis is a specific way to reconstruct the world characteristic of American folklore balladry.

Key words: imagery, metamorphosis, conceptual metamorphosis.